

TAAL EN TONGVAL

TIJDSCHRIFT VOOR DE STUDIE VAN DE NEDERLANDSE
VOLKS- EN STREEKTALEN

ONDER REDACTIE VAN

E. BLANCQUAERT — G. G. KLOEKE — J. LEENEN — P. J. MEERTENS
J. L. PAUWELS — WILLEM PÉE — A. WEYNEN

TWEEDE JAARGANG, 1950

UITGEGEVEN MET DE STEUN VAN DE BELGISCHE REGERING DOOR
DE SIKKEL, LAMORINIESTRAAT 116, ANTWERPEN

DE NAMEN VAN DE *UI* IN DE ZUIDNEDERLANDSE, DIALECTEN ¹

WOORDVERSPREIDING

Voor *ui* treffen we in de Zuidnederlandse dialecten een grote verscheidenheid van vormen aan. Deze kunnen teruggebracht worden tot de volgende typen : *andjoen*, *djuin*, *ajuin*, *juin* en *un* (zie kaart).

Het *andjoen*-type (*andjun*, *andžun*, *anzun* ; *adjun*, *adžun*, *ažun* ; *endjun* ; *indjun* vormen met [y] in plaats van [u]... enz.) heersen zonder uitzondering over geheel West-Vlaanderen en over het Westen van Oost-Vlaanderen tot aan de lijn Stekene (I 171), Sinaai (I 209), Lokeren (I 208), Kalken (I 252) en Wetteren (I 255) in het noordelijk, en tot aan de Schelde in het zuidelijk gedeelte van deze provincie. Op de rechter Scheldeoever werd het nog een paar maal afzonderlijk opgegeven nl. te Gontrode (O 24), Zottegem (O 117), Schorisse (O 205), Nederbrakel (O 208) en Ronse (O 265) ; Sercus (N 151) schreef *aldioen*.

djuin (*djoən*, *džoən*, *žoən*, benevens allerlei varianten van de *ø*-klanken) vormt twee totaal gescheiden gebieden : langs de rechter Scheldeoever ten Zuiden van Gent (I 241) en in Zuid-Oost-Brabant en West-Limburg.

ajuin (*ajoən*, *ajōn*, *ajoan*, *ajeun*, *ajoain*, enz.) heeft de alleenheerschappij in een brede strook, die gaat over het Oosten van Oost-Vlaanderen, West-Brabant en West-Antwerpen. Verder is deze vorm ook nog doorgedrongen in Oost-Antwerpen, Oost-Brabant en zelfs in Limburg.

In het *ajuin*-gebied komt ook *arjuin* hier en daar verspreid voor.

juin (*jowən*, *jōen*, *jeun*, *jouën*, enz.) komt in Brabant voor in de streek tussen Brussel (P 65) en Tienen (P 145). In Antwerpen werd het zowat overal verspreid opgegeven, behalve in het Westen van de provincie. In Limburg wordt het gezegd te Achel (L 282), Neerpelt (L 312), Sint-Huibrechts-Lille (L 313), Overpelt (L 314), Bocholt (L 317), Hechtel (L 352), Eksel (L 353), Wijchmaal (L 354), Peer (L 355) en Meeuwen (L 364) ; ten slotte nog te Houthalen (L 414), te Zonhoven (Q 1), te Hasselt (Q 2) en te Diepenbeek (Q 71).

---

¹ Woordgeographische studies van de Zuidnederlandse Dialectcentrale, Nr. XXXII.

Langs de Maas en in Zuid-Limburg geldt overal *un* [*yn*] terwijl *unj* [*yn'*] opgegeven werd voor Bocholt (L 317), Neeroeteren (L 368) en Ophoven (L 371); *in* komt voor te Bree (L 360), Gruitrode (L 366), Oplabbek (L 41), Asch (L 417), Bilzen (Q 83), Maartenslinde (Q 89) en Rosmeer (Q 93). *Inje* [*inža*] werd opgegeven voor Bocholt (L 317), Bree (L 360) en Gruitrode (L 366), Beverst (Q 72) en Bilzen (Q 83).

Assebroek (H 41) vermeldt *charlot*, en voor Kerkrade (Q 121) in Nederlands-Limburg kregen we *tswibel* (zie daarentegen ROUKENS, I, blz. 335-336)¹.

TAALKUNDIGE VERKLARING

In grote trekken kunnen we al de voor ons taalgebied opgegeven benamingen tot twee typen herleiden: *ajuin* en *un*. Deze werden door de taalkundigen op zeer verschillende wijze verklaard. Het W. N. T. (I, 2076) gaat voor beide vormen uit van een zelfde grondwoord nl. Fr. *oignon*, dat dan met verschillend accent overgenomen werd.

Onder invloed van het Romaans accent zouden de varianten van type I ontstaan zijn, maar toen het leenwoord in het eigen Germaans systeem ingeschakeld werd en het accent op de eerste lettergreep kreeg, ontstonden de vormen *onjen*, *unjen*, in Limburg samengetrokken tot *un*.

Evenals het W. N. T. brengt ook FRANCK-VAN WIJK (blz. 12) de *ajuin*- en de *un*-vormen samen en leidt ze af van Fr. *oignon* of van het Rom. *unione(m)*. Het Ohd. *unna* echter beschouwt hij als een afzonderlijke, oudere ontleening aan het Romaans, met teruggetrokken accent, of wat hij als zeer hypothetisch tussen twee haakjes vermeldt, als ontstaan uit de Latijnse nominatief *unio*. Pas in het *Supplement* (blz. 5) worden (door VAN HAERINGEN) de Limburgse *un*-vormen, in plaats van met *ajuin*, met ohd. *unna* verbonden.

Wat door FRANCK-VAN WIJK als een zeer voorzichtige gissing werd voorgesteld, wordt door Frings² met absolute zekerheid bevestigd: „Die rheinisch-limburgischen *ün*, usw. stimmen zu ags. *yune* in *yune-leac*

---

¹ Ook de inzender voor St.-Vith geeft *tswibel* op, maar hij maakt een onderscheid tussen *tswibel*, „de gewone ui” en *ön*, dat volgens hem gebruikt wordt voor de kleine ingelegde uitjes. *Charlot*, een volkse vervorming van *sjalot*, berust op verwarring met een verwante, kleinere looksoort.

² TH. FRINGS und E. TILLE, *Aus der Werkstatt des Rheinischen Wörterbuchs*, in *Zeitschrift für deutsche Mundarten*, XVIII (1923), 205-216, blz. 213.

aus Lat. *unio* und stammen somit vom Nominativ und aus der Zeit unmittelbarer germanisch-romanischer Beziehungen.”

Evenals het inzicht in de verhouding *ajuin-un* slechts langzaam groeide, zo ook waren de taalkundigen het in de loop der jaren niet altijd eens voor de verklaring van de verschillende varianten van het *ajuin*-type.

Het W. N. T. (I, 2076) brengt alle *ajuin*-vormen terug tot éénzelfde grondwoord, Fr. *oignon* ; dit laatste, in het Ndl. overgenomen, werd eerst *onioen*.

Hieruit ontstonden later de verschillende dialectische vormen, deels door verwisseling van *oe* met *u*, *uu* en *ui*, deels door verzwakking van de vocaal in de eerste toonloze syllabe, gepaard met uitstoting van de *n*.

FRANCK-VAN WIJK (blz. 12) neemt, naast een eventueel ontstaan uit het latere Fr. *oignon*, ook de mogelijkheid aan van een afleiding vóór 800 uit het Rom. *unione(m)*. Hierbij zou dan Rom. *o* deels als Germ. *o* en deels als Germ. *û* overgenomen zijn.

Als het waarschijnlijkste van alles stelt hij ten slotte nog de hypo- these voor als zou een gedeelte van de vormen aan het Rom., een ander gedeelte aan het Fr. ontleend zijn.

K. HEEROMA¹ werkte deze mening uit : de *ajuin*-vormen beschouwt hij als ontleningen aan het Rom. ; hierbij maakte Rom. *o* dezelfde ontwikkeling door als Germ. *û* d. w. z. dat ze eerst gepalataliseerd en later gewestelijk ook gediftongeed werd.

Ingaande tegen de opvatting van het W. N. T. dat deze vormen als de oudste vernoemt, beschouwt hij dan de Vlaamse *andjoen*-vormen als een latere ontlening aan het Fr. ; immers, terwijl de overname van *ajuin* moet gebeurd zijn vóór [*u*] in [*y*] overging, werd *andjoen* blijkbaar eerst ontleend, nadat het palataliseringsproces ten einde was.

Uit het Lat. *unio*-type en uit de Rom. en de Fr. *unionem*-vormen kunnen we nu gemakkelijk al onze dialectische varianten verklaren :

Un met umlaut omwille van de *i* [*yn*], is de gewone ontwikkeling van Lat. *unio* ; *in* is ook zeer duidelijk : de plaatsen, waar deze vorm voorkomt, liggen in het gewone Limburgse ontrondingsgebied².

In de vormen *unj* en *inj* ziet Frings (*Zs. f. dt. Mdaa.*, I. c., blz. 214) *j*-resten van de Lat. nominatief. Deze mening kan betwijfeld worden ;

¹ K. HEEROMA, *Hauptbewegungen im niederländischen Sprachraum*, in *Zeitschrift für Mundartforschung*, XV (1939), 65-89, blz. 77.

² V. VERSTEGEN, *De ontrondingsgebieden in Zuid-Nederland*, in *H. Top. Dial.*, XV (1941), 299-304.

het is duidelijk dat we hier te doen hebben met een eenvoudig geval van mouillering. Deze vormen komen precies voor in het gedeelte van Limburg waar dit verschijnsel algemeen is ¹.

Van het Rom. *unionem* vermeldt het Mnl. Wb. (II, 670) de vormen met palatalisering *enyuun*, *enguun*, *eniung*, *inguun*, *eyuun* ²; in het laat-Mnl. komt ook reeds de gediftongeerde vorm *oniuy*n voor.

Zoals blijkt uit de opgaven van Kiliaan : *ajuy*n en *oyuy*n was reeds in de 16e eeuw de *n* voor de *j* weggefallen, zodat onze huidige Ndl. vorm *ajuin* tot die periode opklimt. Het wegvallen van de *n* of *m* in toonloze lettergrepen van vreemde woorden is geen zeldzaam verschijnsel : *ampulle* verliep tot *apul* en naast *engien* vindt men niet alleen *angien* maar ook *agien* (W. N. T., I, 2076) ; *reine-claude* wordt *reg(e)loot* (over Waals *reine-glaude*?).

Voor de epenthetische *r* die voorkomt in de vorm *arjuin* geven CORN. en VERVL. (I, 30) nog een paar andere voorbeelden op : *arzijn*, *fernij*n, *karnalie* (Fr. *canaille*), *karnalievogel*, *kornij*n. SALVERDA DE GRAVE ³ verklaart deze *r* als een versterking van de voortonige syllabe, die volgens het Germaanse accentuatiesysteem anders gemakkelijk verstommen zou. Ook VAN LOEY verklaart deze gevallen zuiver fonetisch ⁴; J. L. PAUWELS wijst voor de gevallen van *r*-epenthese op een fonetische oorzaak, mits nochtans mogelijke medewerking van volksetymologie, analogieformatie of hypercorrectheid ⁵.

Bij de vorm *aldioen* (Sercus N 151) speelt de *l* dezelfde rol als de epenthetische *r* van *arjuin* ; J. L. PAUWELS (o. c., blz. 84) haalt verschillende gelijkaardige gevallen van *l*-epenthese aan.

Evenals *apulle*, *apul* later zelfs de toonloze *a* verloor en tot *pul* werd, zo werd ook *ajuin* afgekort ; in Noord-Brabant zegt men *juin*, in Zeeland *juun* en Van der Schueren's *Teuthonista* heeft reeds *june* (uitgave J. Verdam, blz. 169).

In de vorm *djuin* zal de *dj*-anlaut wel ontstaan zijn zoals de *dj* < Fr. *ž*

---

¹ P. DRIESKENS, *Dialectgeographisch onderzoek van Noord-Oost-Limburg*, Leuven, 1924, in MS., blz. 44.

² Het Mnl. Wb., l. c., geeft natuurlijk ook vormen zonder palatalisering op.

³ J. SALVERDA DE GRAVE, *De Franse woorden in het Nederlands*, Amsterdam, 1906, blz. 289.

⁴ A. VAN LOEY, *Epenthese van n, m, l, r* (type *pampier*, *kletsoor*, *kornij*n), in *Album Verdeyen*, Brussel, 1943, blz. 371-377 en *De Nasaal in „Pampier”*, in *H. Top. Dial.*, XVIII (1944), 81-84.

⁵ J. L. PAUWELS, *De wispelturige R*, in *Germania*, II (1936), 83-92, blz. 84 en 85.

in woorden als *djaloes* (Fr. *jaloux*), *djanewari* (*Januari*), *djuust* (Fr. *juste*), *djuze* (Fr. *juge*), enz.

Het Ofra. woord werd hier eerst overgenomen als : *onioen*, *angoen* en *enioen* (Mnl. Wb., II, 670). *Andjoen* en *angoen* zijn pogingen om de Franse palatale consonant weer te geven.

Terwijl al de Zuidnederlandse varianten dus kunnen verklaard worden uit *unio* of uit een vorm van *unionem*, meent ROUKENS dat dit niet het geval kan zijn met de vormen van Nederlands-Limburg : „Zur Erklärung von *oonj*, *ooindj*, *ooj* reichen u. E. Lat. *unio* und *unionem* nicht aus. Der Stammvokal *o* neben südlicherem *u* beweist dies zur Genüge. Wir werden wohl nicht fehl gehen, wenn wir sie mit Franz. *oignon*, Wall. *ognon* zusammenbringen” (ROUKENS, blz. 335). De mening als zouden we bij *oonj* met Waalse invloed te doen hebben kan misschien klankwettig gerechtvaardigd zijn, geographisch schijnt ze geen steek te houden. Roukens is het er helemaal mee eens dat de Zuid-Limburgse *un*-vormen teruggaan op *unio* ; vanwaar moet dan in het midden van Nederlands-Limburg die Waalse invloed komen? Een fonetische verklaring uit Lat. *unio* lijkt ons trouwens zeer goed mogelijk ; we hebben hier dan te doen met een vorm zonderumlaut evenals dit het geval is in Ohd *unna*. De *u* ging hier dus volgens algemene regels over tot *o*. Deze werd dan later gerecht, wellicht onder invloed van de slepende betoning. We staan hier in de grond voor hetzelfde geval als bij *moolj* „baktrog” voor welke vorm ROUKENS zelf (blz. 153) afleiding uit Lat. *mulctra* aanneemt.

Wat nu denken over de Rijnse vorm *öllich*, die door Kiliaan (II, 690) nog opgenomen werd in de vormen *ulek* of *ulch*? Het woord werd vroeger algemeen afgeleid van Lat. *allium* ; het FEW. (I, 72) staat deze verklaring nog voor. Aangezien de plaats waar het voorkomt : op de grens tussen het Romaanse *ünne* en het Germaanse *louch*, beschouwt FRINGS (*l. c.*, blz. 213) het echter als een contaminatie tussen beide vormen ; Ags. *ynne-leac* zou dan een parallelvorm zijn. Terwijl FRINGS echter *öllich* enkel beschouwt als een overgangsvorm, vindt ROUKENS (blz. 336) een diepere reden voor deze samenstelling. Door vergelijking van de *ajwin*- en de *prei*-kaarten kwam hij tot het besluit dat het Germaanse *look* vroeger in het Rijnland de algemene naam was voor beide planten. Ter differentiëring ontstonden dan later composita van het eigen Germaanse woord met een Romaanse vorm uit het naburige gebied bv. *öllich* (*unio* + *lauch*), *breetloof* (*britta* + *lauch*) en *porlooc* (*porrum* + *lauch*).

Wanneer we nu al de gegevens waarover we beschikken, samen-

brennen, krijgen we tot volgend beeld : de algemeen Germaanse naam voor de *ajuin*-planten was *look* ; deze oude inheemse benaming werd echter door de verschillende Romaanse inwijkelingen verdrongen naar het land van Kleef (FRINGS, *l. c.*, blz. 212) en in Noord-Nederland naar Oost-Brabant, Noord-Limburg en Gelderland (Roukens, blz. 335).

Het eerst kwam *unio*, dat volgens JUD (*Probleme*, blz. 39) in Italië helemaal ontbreekt, uit Gallië over Moezel en Maas. Zoals blijkt uit de nominatiefvorm, waarin het woord overgenomen werd, dateert deze oude ontlening nog uit de eigenlijke Romeinse periode (FRINGS, blz. 103). Ze bleef bewaard in Nederlands-Limburg, ten Zuiden van de lijn Nederweert (L 288), Meiel (L 265) en Maasbree (L 267) (ROUKENS, Kaart 58), in het Oosten van onze provincie Limburg, in Eupen (Eup. Wb., blz. 131), in Luxemburg (Lx. Wb., blz. 317) en langs de Westgrens van de Eifelkreise Prüm en Bitburg (FRINGS, *o. c.*, blz. 213).

In de Romaanse periode vonden de *unionem*-vormen ingang, deze verdrongen de oude ontlening naar de randgebieden, waar ze zich in het Westen van Limburg en in het Oosten van Brabant zuiver wist te handhaven, terwijl ze in Oost-Limburg met de oude *look*-vormen samensmolt tot *öllich*. Deze contaminatievorm komt voor in Nederland ten Oosten van Roermond nl. te Herkenbosch (L 384), Vlodrop (L 386) en Posterholt (L 387) en in het uiterste Zuid-Oosten van Nederlands-Limburg. In het Rijnland is hij algemeen Ripuarisch ¹, terwijl hij in het Noordelijk Moezelfrankisch nog enkel sporadisch bewaard bleef (Frings, *l. c.*, blz. 212). In het Roergebied vindt men deze vorm met een ander dialectwoord samen : „Merkwürdig ist dass die Wortgrenze von *ylk* und *olk* „Iltis“ mit der von *olk* „Zwiebel“ genau übereinstimmt... Der lautliche Zusammenfall der beiden Wörter scheint eines von ihnen auszuschiessen. So haben sich der Süden für *olk* „Zwiebel“ und der Norden für *olk* „Iltis“ entschieden” ².

Een derde variante van hetzelfde grondwoord, ditmaal onder de Ofra. vorm *oignon*, drong ten slotte in ons taalgebied binnen en localiseerde zich in het oude graafschap Vlaanderen.

Terwijl het *unio-unionem*-type Noord- en Midden-Gallië veroverde, bleef *cepa* bewaard in het Roemeens *ceapa*, het Albanees *cepe* en het Katalaans *ceba* (FEW., II, 592) en eveneens in geheel Zuid-Frankrijk

---

¹ De vorm werd ook opgenomen in *Aach. Wb.*, blz. 96, *Elberf. Wb.*, blz. 144, *Barm. Wb.*, blz. 105.

² H. HELLBERG, *Wortgeographie im Ruhrlande*, in *Zeitschrift für Mundartforschung*, XIII (1937), blz. 18.

(ALF, nr. 937). Dat *cepa* in de oudste tijden ook meer noordelijk bekend was, hiervan getuigt Ags. *cipe* (FEW., II, 592; KLUGE, blz. 722).

Cepulla, oorspronkelijk een diminutievorm en dus de naam van een kleinere soort, leeft verder in Italië, Sardinië, het Centraal en West-Rhaetisch en het Iberoromaans (behalve het Katalaans) (FEW., II, 592).

Het Italiaans *cipollo* leverde Ohd. *cibolla*; de Ohd. nevenvorm *zwibolla* is ontstaan door contaminatie met het Duitse *bolla* „Kugel, Knospe” en het telwoord *zwei* (Seiler, II, 50). Het Ndd. *tipel* is evenals Ndd. *tins* „Zins” een vernederduitste vorm (FRINGS, *Germania Romana*, blz. 92).

„Das *f* in dem seit mhd. Zeit verbreiteten *zwifel* entsprechend zu erklären, verbietet sich weil es tief in hd. Gebiet greift. Da auch eine geeignete roman. Ausgangsform fehlt, ist mit der weiteren Anlehnung an ahd. mhd. *zwivalt* (s. *zwiefältig*) zu rechnen” (KLUGE, blz. 722).

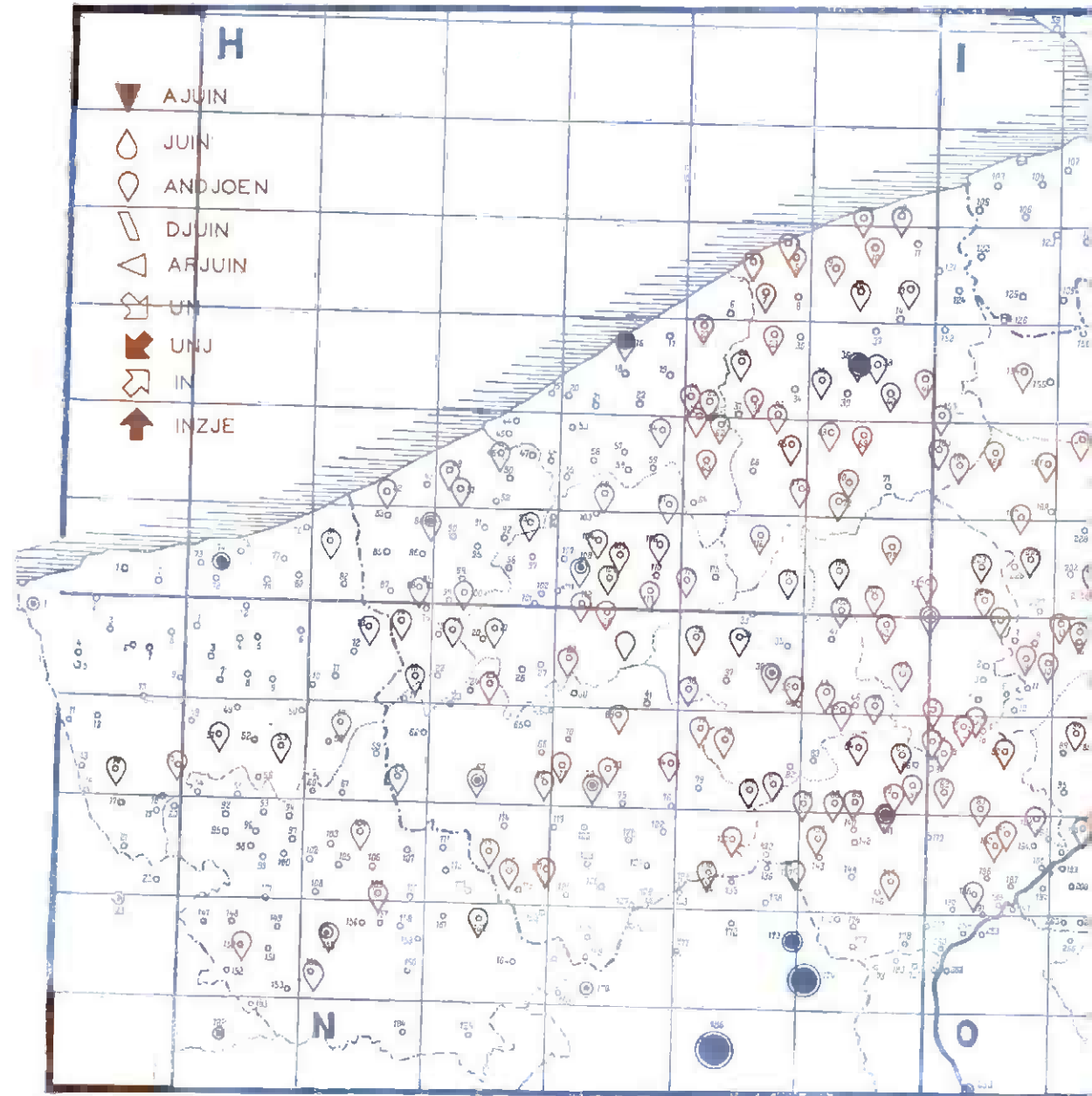
De Mnl. *cipel*, *sipel*, *chibolle*-vormen (Kiliaan, I, 96) en Mnd. *sipole*, *tzipolle*, *sipel(e)* zijn noch met Ags. *cipe*, noch met Hd *Zwiebel* te verbinden (FRINGS, *Germ. Rom.*, blz. 92). Ze werden als kloosterwoord uit het Mlat. overgenomen (KLUGE, blz. 722), of rechtstreeks aan het Italiaans ontleend (FRINGS, *l. c.*, blz. 92).

P. D'HAENE

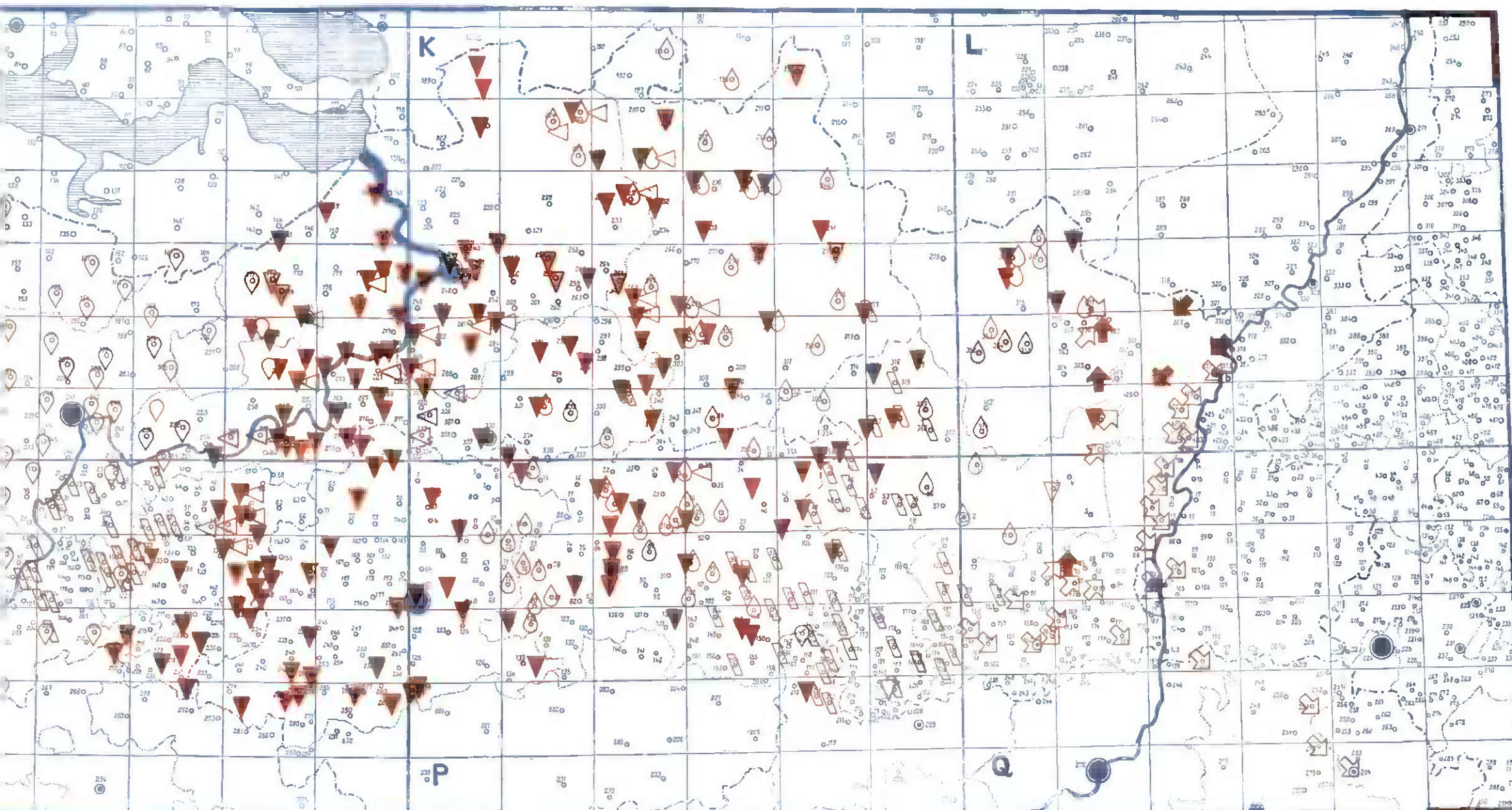
LIJST VAN DE MEERMAALS GECITEERDE WERKEN

- P. J. CORNELISSEN en J. B. VERVLIET, *Idioticon van het Antwerpsch dialect*. Gent, 1899-1903. — *Aanhangsel*, 1906. — *Bijvoegsel*, 1936-1839 [Corn. en Vervl.].
- J. FRANCK's *Etymol. Woordenboek der Nederlandse Taal*, 2^e dr. door N. VAN WIJK. 's Gravenhage, 1912. — *Supplement* door C. B. VAN HAERINGEN. 's Gravenhage, 1936 [Franck-Van Wijk].
- TH. FRINGS, *Germania Romana*. Halle, 1932 (Teuthonista, Beiheft 4).
- E. GAMILLSCHG, *Etymologisches Wörterbuch der franz. Sprache*. Heidelberg, 1928.
- J. JUD, *Probleme der altromanischen Wortgeographie*, in *Zeitschr. f. rom. Philol.*, XXXVIII (1917), 1-17 [Jud].
- C. KILIANI, *Etymologicum teutonicae linguae*, uitgeg. door G. VAN HASSELT. Trajecti Batavorum, 1777 [Kiliaan].
- FR. KLUGE, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 11. Aufl. bearb. von A. GÖTZE. Berlin-Leipzig, 1934.
- J. LEITHÄUSER, *Barmer Wörterbuch*, Elberfeld, 1929 [Barm. Wb.].
- Middelnederlandsch Woordenboek*, door E. VERWIJS en J. VERDAM. 9 dln. 's Gravenhage, 1885-1929 [Mnl. Wb.].
- Rheinisches Wörterbuch*, hrsg. von J. MÜLLER. Bonn, 1928-.

De namen van de *ul* in de Zuidnederlandse dialecten

Nadruk verboden.

- W. ROUKENS, *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch Limburg und den benachbarten Gebieten*. 2 dln. Nijmegen, 1937 [Roukens].
- F. SEILER, *Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts*. 8 dln. Halle, 1921-1925 [Seiler].
- W. VON WARTBURG, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. Berlin-Leipzig-Basel, 1928- [FEW].
- Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage-Leiden, 1882- [W. N. T.].
- Wörterbuch der Luxemburger Mundart*. Luxemburg, 1906 (Anoniem).